

УДК 338.436(477)

Самошкіна І.Д.
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів
Сумського національного аграрного університету

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПОКРАЩЕННЯ ЯКОСТІ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ

BASIC TENDENCIES OF IMPROVEMENT OF QUALITY OF NATURAL RESOURCES IN AGRARIAN SECTOR

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено зміст економічного збитку від забруднення навколишнього природного середовища, проведено факторний аналіз організаційно-економічного механізму агротехнологій бездефіцитного балансу гумусу, обґрунтовано вибір оптимальної методики оцінки витрат на покращення якості природних ресурсів в аграрному секторі регіону.

Ключові слова: сільськогосподарське виробництво, природні ресурси, екологічна база, агротехнології, економічний збиток від забруднення навколишнього природного середовища.

АННОТАЦИЯ

В статье исследована сущность экономического убытка от загрязнения окружающей среды, проведен факторный анализ организационно-экономического механизма агротехнологий бездефицитного баланса гумуса, обоснован выбор оптимальной методики оценки затрат на улучшение качества природных ресурсов в аграрном секторе региона.

Ключевые слова: сельскохозяйственное производство, природные ресурсы, экологическая база, агротехнологии, экономический убыток от загрязнения окружающей среды.

ANNOTATION

In the article the essence of economic damage from pollution was investigated, conducted a factor analysis of organizational and economic mechanism by agricultural technologies a balance of humus, which helped identify groups of factors that can help you control the level of soil fertility and improve their quality, grounded choice of the optimal methodology for assessing the costs to improve the quality of natural resources in agrarian sector of the region.

Keywords: agricultural production, natural resources, ecological base, agricultural technologies, economic damage from environmental pollution.

Постановка проблеми. У розвинутих країнах пріоритетними напрямками розвитку економічних відносин є раціональне використання природних ресурсів. До теперішнього часу технологічний і економічний розвиток знаходяться у протиріччі з інтересами навколишнього природного середовища. Природоохоронна політика повинна формуватися таким чином, щоб виробник був економічно зацікавлений у впровадженні ресурсозберігаючих технологій. Тому роль економічного регулювання покращення якості природних ресурсів полягає у цілісному і комплексному впливі на систему, яку можна регулювати за допомогою методів, що економічно зацікавляють суб'єктів господарювання в досягненні поставлених завдань. Надзвичайно важливими питання покращення якості природних ресурсів постають перед сільськогосподарськими підприємствами.

На жаль, більшість економічних інструментів стимулювання екологічної діяльності підприємств в Україні існують лише на рівні законодавчих положень, не будучи впровадженими у практику господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем раціонального використання природних ресурсів в АПК, екологізації виробництва, економіці і організації природокористування, фінансового-економічного забезпечення екологічного розвитку підприємств в аграрній сфері, інформаційному забезпеченню агропромислового виробництва присвятили наукові праці такі вчені, як В.М. Трегобчук, М.М. Федоров, М.М. Лук'янчиков, І.М. Потравний, О.Л. Кашенко, А.В. Чупіс, В.А. Борисова, М.Ф. Кропивко та ін. Проте низка проблем, пов'язаних з питаннями оцінки витрат на покращення якості природних ресурсів у аграрному секторі, потребують додаткових досліджень.

Еколого-економічні проблеми в аграрній сфері є наслідком домінування пріоритетів екстенсивного розвитку сільського господарства в минулому, відсутності ефективної політики екологізації сільськогосподарського виробництва. Тому метою статті є обґрунтування вибору оптимальної методики оцінки витрат на покращення якості природних ресурсів у аграрному секторі регіону.

Постановка завдання:

- дослідити зміст економічного збитку від забруднення навколишнього природного середовища;
- провести факторний аналіз організаційно-економічного механізму агротехнологій бездефіцитного балансу гумусу;
- обґрунтувати вибір оптимальної методики оцінки витрат на покращення якості природних ресурсів в аграрному секторі регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зростання забруднення навколишнього середовища, а також практична реалізація природоохоронних заходів знаходять певне відображення у витратах і споживанні живої й уречевленої праці, здійснюють кількісний та якісний вплив на виробництво і використання споживчих вартостей у народному господарстві, а також на процес відтворення в цілому. З огляду на це,

важлива роль належить дослідженню й аналізу деяких понять і категорій, що характеризують фінансовий аспект екологічних проблем – екологічні витрати суспільного виробництва.

Вплив господарської діяльності на стан навколишнього середовища можна охарактеризувати за допомогою таких категорій, як економічні втрати від забруднення довкілля, суспільні витрати, пов'язані із забрудненням і охороною навколишнього природного середовища, економічний збиток від його забруднення, різноманітні додаткові й компенсаційні витрати, витрати на боротьбу із забрудненням довкілля тощо.

Економічні втрати від забруднення навколишнього середовища в даному випадку складаються з двох частин – економічного збитку від забруднення довкілля і пов'язаних із цим процесом додаткових і компенсаційних витрат.

Під економічним збитком від забруднення навколишнього середовища розуміють вартість, що була втрачена в результаті забруднення навколишнього середовища і нераціонального використання природних ресурсів, додаткові (вимушені) витрати на попередження і боротьбу із забрудненням.

За своїм змістом економічний збиток від забруднення навколишнього природного середовища являє екологічну складову суспільно необхідних витрат, тобто витрат суспільства, зумовлених негативним впливом господарської й іншої діяльності на стан навколишнього середовища, здоров'я населення, а також різноманітні елементи виробництва і споживання продукції [1, с. 36].

За оцінками експертів, економічний збиток від забруднення навколишнього природного середовища в Україні досягає близько 6-8% від валового внутрішнього продукту. Визначений таким чином економічний збиток, а також додаткові й компенсаційні витрати, включаючи і витрати «на запобігання» негативних наслідків забруднення навколишнього природного середовища, у цілому можна розуміти як економічні втрати (у вузькому розумінні) від забруднення навколишнього середовища.

Конкретний розмір цих втрат залежить від результату оптимізації співвідношення між витратами на запобігання негативних наслідків забруднення, з одного боку, й реальними збитками і витратами на компенсацію цих наслідків для визначеного об'єкта (людина, виробничі фонди, рослинний і тваринний світ на певній території тощо) – з іншого.

Щоб визначити економічні втрати від забруднення навколишнього середовища у широкому розумінні, необхідно додатково врахувати ті елементи економічного збитку від забруднення навколишнього середовища, які через низку причин, насамперед статистичного характеру, не можуть бути точно розраховані [2, с. 263].

Характеристику і кількісну оцінку економічних наслідків, пов'язаних із забрудненням

навколишнього середовища, можна робити і на основі ситуаційного підходу з використанням категорій «суспільне багатство», «екологічне благо». Тут необхідно визначити два напрями:

- ушкодження частини суспільного багатства у зв'язку з негативним впливом забруднення навколишнього природного середовища;

- частина суспільного багатства, функцією якої є боротьба із забрудненням навколишнього середовища.

Нині застосовуються такі методи оцінки збитку від забруднення навколишнього середовища, як метод прямого рахунку, аналітичний і емпіричний.

Метод прямого розрахунку збитку ґрунтується на зіставленні витрат на лікування населення, досягнення врожайності сільськогосподарських культур, продуктивності худоби, підтримку термінів служби основних засобів тощо у районі із забрудненим навколишнім середовищем і в контрольному (чистому) районі. Аналітичний метод оцінки збитку заснований на використанні попередньо виведених залежностей між окремими показниками реципієнтів (тобто «одержувачів» забруднення) і рівнем забруднення навколишнього природного середовища. Емпіричний метод оцінки економічного збитку заснований на використанні галузевих і народногосподарських методик. Варто зазначити, що перші два методи мають науковий і дослідний характер.

У сфері сільськогосподарського природокористування основна увага повинна приділятися екологічним аспектам землекористування – охороні земельних ресурсів від забруднення, відновленню деградованих земель та покращанню їх якості з метою забезпечення можливості подальшого ефективного використання теперішнім і майбутніми поколіннями, що потребує відповідного інвестиційного забезпечення [3, с. 185].

Проблема управління родючістю ґрунтів досить складна і маловивчена, але в сучасних умовах в Україні є найбільш раціональним шляхом отримання дешевої й екологічно чистої продукції без зовнішніх інвестицій. Природна родючість – це родючість, за рахунок якої можна без додаткових заходів її підвищення одержати урожай, за умов дотримання вимог новітніх технологій. За сприятливих агрокліматичних умов природна урожайність вирощених у Сумській області зернових культур у лісостеповій зоні – 26,4 ц/га, перехідній зоні – 19,5 ц/га, поліській зоні – 13,6 ц/га [4, с. 187].

Нами було проведено факторний аналіз організаційно-економічного механізму агротехнологій бездефіцитного балансу гумусу, що дало змогу виділити групи факторів, за допомогою яких можна управляти рівнем родючості ґрунтів та покращувати їх якість. Цей механізм передбачає використання мінеральних й органічних добрив, вапнування, гіпсування, зрошення й осушування в поєднанні зі сприятливими кліматичними умовами. Вивчення даного питання

свідчить, що найбільш суттєво підвищується родючість ґрунтів при збагаченні їх гумусом за рахунок внесення гною. У зв'язку з постійним зростанням його дефіциту, наші дослідження були спрямовані на вивчення інших економічно доцільних і відповідних альтернативних заміників гною. Це – використання соломи зернових культур, пожнивно-коренових решток, зелених добрив, вирощування багаторічних трав, зміна структури посівних площ, оптимізація співвідношення ріллі та інших сільськогосподарських угідь. Упровадження цих заходів сприятиме також економічному розвитку тваринництва.

Поєднання внесення органічних добрив із комплексом інших факторів та визначення вар-

тості агротехнології балансу гумусу дозволяє зробити вибір певного варіанта сівозміни і способу обробітку ґрунту. Рівень родючості ґрунтів може відіграти вирішальну роль в оцінці інвестиційної привабливості сільськогосподарського підприємства. Структурно-системний аналіз факторів дає змогу опрацювати внутрішньогосподарський організаційно-економічний механізм управління родючістю ґрунтів.

Продуктивна здатність земель визначається вмістом органічних речовин у ґрунті, що і формує рівень його родючості, який забезпечує потенційну урожайність при сільськогосподарському використанні земель. Рівень родючості та комплекс агротехнологій впливають вели-

Таблиця 1

Оцінка собівартості відтворення гумусу в умовах Сумської області*

Види органічних добрив	Вартість 1 т органічних добрив, грн	Коефіцієнт гуміфікації	Утвориться гумусу, ц	Собівартість 1 ц гумусу, грн
Сидерати	2,66	0,15	1,5	1,8
Гній підстилочний	8,0	0,10	1,0	8,0
Торфо-гнійний компост	8,0	0,15	1,5	5,3
Солома	6,0	0,11	1,1	5,5
У середньому	-	-	-	5,1

* Джерело: власні дослідження автора

Таблиця 2

Вартість гумусу залежно від вартості сировини для його відтворення*

Варіанти	Утвориться гумусу, кг/га		Вартість гумусу, грн/га		Вартість одержаного гумусу, грн/га
	за рахунок соломи + ПКР	за рахунок гною	із соломи + ПКР	із гною	
Лісостепова зона					
Зернова спеціалізація, 0,3 голови ВРХ на 1 га	1071	250	58,90	20	78,90
Зерново-молочно-овоче-ва, 1 голова ВРХ на 1 га	454	850	24,97	68	92,97
Зерново-буряко-молочна, 0,3 голови ВРХ на 1 га	1361	250	74,85	20	94,85
Фермерське господарство. Зернова спеціалізація	1420	-	78,10	-	78,10
Перехідна зона					
Зерново-буряко-молочна. На 1 га 1 голова ВРХ, багаторічні трави до 30% ріллі	678	1000	37,29	80	117,29
Поліська зона					
Зерново-м'ясо-молочна. На 1 га 1,5-2 голови ВРХ, багаторічні трави до 30% ріллі	737	1200	40,53	96	136,53

* Джерело: власні дослідження автора

Таблиця 3

Фінансово-економічна оцінка агротехнології бездефіцитного балансу гумусу на 1 га при вирощуванні озимої пшениці у Сумській області*

Агрокліматична зона	Оцінка продукції за рахунок природної родючості, грн	Економічні показники агротехнології бездефіцитного балансу гумусу			
		Вартісна оцінка, грн			Коефіцієнт ефективності агротехнології (гр.5: гр.3)
		бездефіцитного балансу гумусу	додатково отриманої продукції	прибутку за рахунок агротехнології	
Поліська	380,8	97,0	420,0	323,0	3,32
Перехідна	546,0	85,0	392,0	307,0	3,61
Лісостепова	739,2	72,0	364,0	292,0	4,05

* Джерело: власні дослідження автора

кою мірою на фактичну урожайність й обсяги валової продукції. Отримана виручка від реалізації сільськогосподарської продукції дозволяє визначити фінансові можливості підприємства і здійснити відповідні управлінські рішення щодо використання послуг агросервісних підприємств з виконання комплексу робіт для підвищення родючості земель.

Наші дослідження показали, що в умовах Сумської області щороку накопичується від 1 до 1,5 млн тонн соломи, яка зберігається в скиртах, але залишається невикористаною. Затрачена праця і використані засоби виробництва на вирощування і скиртування соломи виявляються марними, але досить високими. Так, якщо прийняти розрахункову собівартість 1 т соломи 6 грн, то такі витрати становитимуть від 6 до 9 млн грн по Сумській області. З іншого боку, вся заготовлена солома в облікових реєстрах господарств значиться такою, що використана на потреби виробництва, тобто фактична собівартість сільськогосподарської продукції завищується.

Як свідчать результати дослідження зберігати для потреб виробництва необхідно оптимальну, економічно обґрунтовану кількість соломи, а решту не спалювати, а використовувати для поповнення ґрунтів органічною речовиною. Залежно від використаних рослинних або тваринних органічних добрив формується вартісна оцінка витрат на відтворення одиниці гумусу (табл. 1).

За розрахунками гумус, який утворюється з рослинних органічних добрив, дешевше за той, що утворюється з гною. Визначення вартісної оцінки 1 ц гумусу дозволяє зробити порівняльну оцінку економічної доцільності застосування варіантів підвищення родючості залежно від спеціалізації господарства. Результати таких розрахунків наведені в табл. 2.

За даними таблиці 2 можна визначити частку новоутвореного гумусу, який можливо отримати у результаті використання рослинних органічних добрив і визначити обсяги гумусу, що необхідно поповнювати іншими джерелами органіки, наприклад, гноєм. Це дає змогу здійснити розрахункову вартісну оцінку балансу гумусу на 1 га ріллі залежно від спеціалізації господарства й агрокліматичних зон в умовах Сумської області. При цьому показники розподілилися таким чином: у лісостеповій зоні можливо поповнити мінералізований гумус на 68,7% за рахунок альтернативних засобів рослинного походження; в перехідній – на 40,4%; у поліській зоні – на 38%.

Дослідження показали, що для поповнення нестачі органічних речовин можна використати гній, але збільшення його частки у загальній масі органічних добрив призводить до зростання суми витрат на утворення гумусу на 1 га від 85 грн/га у лісостеповій зоні до 136,5 грн/га у поліській.

Розрахунок економічної ефективності застосування агротехнологій бездефіцитного балансу гумусу показує, що найбільша ефективність у лісостеповій зоні порівняно з поліською і перехідною (табл. 3).

Варто зазначити, що підтримка бездефіцитного балансу гумусу створює сприятливі умови для отримання стабільних урожаїв, дозволяє одержувати прибавку урожаю не тільки в рік внесення органічних речовин у ґрунт, але і в подальші роки, що є метою ефективного та якісного організаційно-економічного механізму управління родючістю для найбільш повного забезпечення суспільства продуктами харчування.

Отже, ефективність фінансового управління родючістю ґрунтів великою мірою залежить від застосовуваних методів і можливостей сільськогосподарських підприємств щодо забезпечення його засобами підвищення родючості, а отже, і від рівня компетентного управління цими процесами. Фінансовий інструментарій управління родючістю передбачає застосування державних і ринкових регуляторів.

Для визначення ефективності витрат на попередження забруднення навколишнього природного середовища слід оцінювати окремо абсолютну і відносну ефективність. Попереджені збитки природному середовищу при цьому будуть визначатися як різниця витрат на виробництво продукції до і після здійснення системи заходів щодо охорони навколишнього природного середовища. При визначенні прибутку також необхідно порівняти у ціновому вираженні обсяг продукції до і після проведення природоохоронних заходів.

Висновки. Отже, сільськогосподарське виробництво за негативним впливом на навколишнє природне середовище можна порівняти з екологічно небезпечними промисловими підприємствами. Це можна пояснити глобальним характером сільського господарства та проведенням в ньому великомасштабних і недостатньо екологічно обґрунтованих робіт з регулювання природних процесів при здійсненні заходів інтенсифікації, що погіршує не тільки екологічний стан, а й негативно впливає на стан головного національного багатства – землі. Крім того, підвищення родючості ґрунтів потребує інвестиційних коштів, що дасть змогу одержати значний економічний ефект і забезпечити відтворення найважливішого природного ресурсу аграрної сфери – землі. Економічне дослідження управління родючістю ґрунтів дозволяє сприймати якість землі, яка буде покращуватися за умов правильної агротехніки як об'єкт виробничих відносин, необхідний для активного включення її у систему розширеного відтворення, що визначає екологічну спрямованість земельної реформи – ефективне раціональне використання земельних ресурсів та їх відтворення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Борисова В.А. Регулювання фінансових потоків природокористування / В.А. Борисова // Вісник Сумського національного аграрного університету. – 2013. – № 1(34). – С. 32-38.
2. Русан В.Н. Щодо прав землевласників в Україні / В.Н. Русан // Вісник Сумського національного аграрного університету. – 2012. – № 1(32). – С. 259-265.
3. Полятикіна Л.І. Напрями стратегічного розвитку інвестиційної діяльності в Україні / Л.І. Полятикіна // Вісник Сумського національного аграрного університету. – 2012. – № 2(33). – С. 183-189.
4. Касьяненко Т.В. Науково-методичні підходи щодо забезпечення реалізації екологічно спрямованого інноваційного розвитку // Т.В. Касьяненко // Вісник Сумського національного аграрного університету. – 2013. – № 1(34). – С. 184-190.